

Diktat geopolitičkog položaja

Pilarov interes za geopolitički položaj hrvatskih zemalja došao je do izražaja u više njegovih tekstova, prvenstveno u kapitalnom djelu Južnoslavensko pitanje (Beč, 1918.) i studiji Politički zemljopis hrvatskih zemalja (Sarajevo, 1918.). Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije, točnije dekonstrukcije srednjoeuropskoga političkog, gospodarskog i kulturnog prostora, i stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca kao integralnoga dijela versaillskoga mirovnog poretka, hrvatske su se zemlje našle u državno-političkom sklopu koji je svoje političko središte imao na Balkanskom poluotoku (Beograd). Promišljajući sudbinu hrvatskih zemalja, Pilar se zalagao za njihovo čvrsto prometno — cestovno i željezničko — povezivanje. Držao je da je to jedini učinkoviti način obrane hrvatskoga etničkog i državnog prostora pred teritorijalnim posezanjima susjednih naroda te osiguravanje njegova gospodarskoga i kulturnog napretka.

Dr. Ivo Pilar:
DIKTAT GEOPOLITIČKOG POLOŽAJA.

Šta ima da kaže ovaj naslov? Ima da kaže, da geopolitički, t. j. političko-zemljopisni položaj svakome narodu imperativno diktira stanovite dužnosti. Imperativnost toga diktata leži u tome, što dotični narod, ako taj diktat ne shvati, ako mu se ne pokori, nego mu se ogлуši, ima da snosi najteže kazne za taj neposluh. Jer taj geopolitički položaj in konkreto i nije nego djelovanje prirodnih zakona, proizlazećih iz zemljopisnoga oblića, svojstava i položaja teritorija dotičnoga naroda. A neposluh prirodnima zakonima vazda ima teške posljedice za onoga, koji se drzne o njih se ogriješiti.

Tome naprotiv veličinu svoju postigli su samo narodi, koji su diktat svoga geopolitičkoga položaja dobro shvatili te svoj narodni život, nastojanja i politiku tome diktatu saobrazili. Najbolje će nam to pokazati konkretan primjer. Izvrstan je primjer Velika Britanija. Ona se — velika po veličini i dosljednosti svoga političkoga rada i nastojanja — teritorijalno prikazuje kao skupina otoka nevelikoga ob[ul]jma ali vanredno razvijenih obala u blizini evropskoga kontinenta, kojima u posljedku prirodnoga zakona, da razvijene obale uvijek privlače blize nerazvijene obale, prijete etnički i politički utjecaji sa toga kontinenta. Mi vidimo, u srednjem vijeku, kako se evropski utjecaji očituju u invazijama sa kontinenta, koji od vremena do vremena dolaze i odlučno utjecaju na sudbinu Britanije. Današnji etnički sastav njezin i nije nego etnički amalgamirana suma svih tih utjecaja. U prehistoričko vrijeme dolaze na otoke Kelti, početkom nove ere Rimljani. God. 449. dolaze Angli i Saksonci, oko prvog tisućljeća poslije Krista Wikinzi i Danci, u 13. stoljeću Vilim Conqueror sa svojim Normanima, u ono doba u jeziku već pofrancuženima. U toku stoljeća ovi se raznoliki etnički elementi amalgamiraju i izjednačuju u anglosaksonska naciju, za sada najjaču na svijetu.

Iz ovih činjenica svoje povjesti crpili su praktični Englezi nauku, da njihovo otočje neodoljivo, jer zakonito privlači svakodobni najjači ekspanzivni narod ili državu na evropskom kontinentu. Aktivni pako duh njihove jake rase izveo je iz ove spoznaje političku praksu, da Briti svim silama pobijaju svakodnevno najjači i najekspanjniji narod u Evropi i da mu ne dozvole toliko ojačati, da bi mogao invazijom uznemiriti idilički mir britskih ostrva. Tako su Englezi po redu pobijali i konačno slomili Španjolce, Francuze, Nizozemce, Napoleona, Nijemce, a uz to su pomogli, da se i ruski kolos stropošta sa svojih zemljanih nogu. Samo sa ovoga gledišta može se razumjeti onaj panički strah Engleza prije rata pred njemačkom invazijom, koji je strah prestao tek onim časom, kad je oborena Njemačka na decenije prestala biti opasnost za njih. I za ovu politiku izumili su Englezi zgodnu diplomatsku frazu-krilaticu, ravnovjesje evropskih sila, kojom se služe kod svoga sitnoga diplomatskoga rada. Nu pod ovom zaobljenom frazom krije se za dubljeg političkog posmatraoca jedna politička nužda, posluš neumoljivom diktatu britskoga geopolitičkoga položaja.

I iz činjenice, takodjer geopolitičke prirode, da teritorij britskih otoka, uslijed svojih klimatskih prilika, svoje relativne ograničenosti, ne može prehranjivati svoga brojnoga žiteljstva, povukli su Briti dosljedno sve zaključke. Pošto se ne mogu prehraniti bez uvoza, jasno je, da svaki onaj, koji im može sprečiti dovoz životnih namirnica, može im i presjeći nit života. Zato su Englezi stavili svojoj pomorskoj sili, svojoj »*Naval army*» mjerilo t. zv. »*two powers standard*«. To znači, da njihova pomorska sila mora biti svakako dorasla dvjema drugim najvećim pomorskim silama u Evropi, jer samo u toj apsolutnoj premoći vide dovoljno osiguranje svoje prehrane.

U ovim dvjema pojavima vidimo nedvojbeno ono, što mi ovdje zovemo »posluš diktata geopolitičkoga položaja«. I time mislimo, da smo ponješto nejasan naslov svakome dovoljn[o] razjasnili. Kad bismo pošli istraživati našli bismo, da i politika drugih naroda sadržaje takav posluš spomenutom diktatu. Tako na pr. američanska Monroe-doktrina, princip nemješanja u evropsku politiku itd. nisu u svom sućstvu drugo nego posluš geopolitičkom diktatu.

Naša hrvatska politička povijest, koja tek od par decenija stupila u fazu potpune narodne svijesti, puno je prekratka, da bi nam dala mogućnost, da u cjelosti shvatimo diktat našeg geopolitičkoga položaja, i da tome diktatu saobrazimo našu politiku. Ali svome samoodržanju mi smo dužni, da upremo sve naše duševne sile, kako bismo što temeljitije i što ispravnije shvatili diktat našega geopolitičkoga položaja.¹

Okvir ovoga essay-a mnogo je preuzak, a da bi iscrpao ovaj zamršeni problem. Mi možemo ovdje samo neke glavne momente istaknuti. Tko se za ovo pitanje interesira, upućujem ga na moju prije citiranu studiju. Istaknuti je ovdje, da je naš geopolitički položaj tako mnogostruko zamršen, da ga zaista nije lahko shvatiti. Nije dakle čudo, što ga nismo mi shvatili, nu svakako potječe odatle najveći dio naše političke i socijalne mizerije.

¹ Pisac ovoga članka uvjeren od godina u važnosti geopolitičkoga momenta, napisao je već god. 1911. jednu studiju o tome, koja je 1918. i publicirana pod naslovom: *Politički zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija Sarajevo, 1918.*, komisionalna naklada Hrvatske tiskare u Sarajevu. Dobiva se u Zagrebu u knjižari J. Merhaut, Marovska 23.

Ako ogledamo sveopći geopolitički položaj Hrvatskoga naroda, razabrat ćemo, da je naš položaj u opće polutanski, jer mi geopolitički sjedimo na dva stolca. Balkan nema prirodnih granica, kako ih imade pirenejski poluotok u Pirenejima, a apeninski u Alpama, koje prirodnom barijerom visokih i neprohodnih gora dijele ova dva uda evropskog kontinenta od njegove tjelesine. Granicu Balkana možemo si samo umjetno stvoriti, ako povučemo ravnu crtu od Rijeke na ušće Dunava. Ako ogledamo ovako fiksirane granice Balkana, tada je jasno, da hrvatski teritorij jednim dijelom leži na Balkanu, a jednim dijelom na južnom dijelu srednje Europe. I kako je već negda na zapadu rimske moći Dalmacija, koja je sezala do Dunava i obuhvatala veći dio hrvatskoga teritorija, spadala čas u »*partes occidentis*«, a čas u »*partes orientis*«, tako je do danas naša pripadnost ostala dvojbeno. Čitava naša historija pokazuje neko lelujanje čas k zapadu, čas k istoku, bez da se je konačno mogla smiriti u jednom.

To je pitanje ne samo izvanredno važno, nego i izvanredno komplicirano, jer nije čisto geopolitičko pitanje, nego jedno pitanje kulturnopolitičko, koje ali ima najvažniju komponentu u našem geopolitičkom položaju. Jer nema dvojbe, da je realna podloga toga kulturno političkoga pitanja geopolitički položaj hrvatskih zemalja na granici između istoka i zapada, kako je to već ispravno opazio Klaić.²

Što je pak diktat našega položaja na granici istoka i zapada? Diktat glasi: Narod ovakog položaja na granici dvaju svjetova, mora se opredijeliti za jednu stranu, i to za onu, koja bolje odgovara njegovoj naravi i njegovoj tradiciji. Ali da on to može, mora točno poznavati sućstvo pitanja, u kome mu se je opredijeliti. Hrvatski narod mora točno poznavati bivstvo i istoka i zapada, i tek onda može se opredijeliti. To za narod, koji se želi zdravo razvijati znači, da dobro spozna i pronikne bivstvo Zapada, i bivstvo Istoka, da shvaća zamašaj tih kulturnih utjecaja s jedne i s druge strane, te naprama njima zauzme ono stanovište, koje odgovara njegovoj naravi i njegovim prirodnim svojstvima.

Taj diktat hrvatski narod dosele nije shvatio i za to neshvaćanje i neposluš podnosio je teške kazne, podnosi i danas svoju političku mizeriju i podređenost.

Druga geopolitička činjenica jest, da je hrvatski teritorij politički nejedinstven, dočim su oko njega položena četiri velika područja, po svojoj geopolitičkoj prirodi mnogo jedinstvenija. Ta četiri područja jesu: balkanski masiv, panonska ravnica, područje Alpa i apeninski poluotok. Ovaj posljednji i područje Alpa su u glavnom politički i etnički jedinstveni, prvi je talijanski, a drugi je njemački. Ujedno su oni sjedišta stare i visoke kulture talijanske, dotično njemačke. Manje su etnički jedinstveni i kulturno napredni panonska ravnica i balkanski masiv. Ali panonska je ravnica kroz blizu osam i pol vjekova bila jedno političko, jedinstveno, kao ugarska država, koja je za nas Hrvate bila od najveće važnosti, i koju je tek svjetski rat razbio i oslabio, da ujedno ojači glavnu silu balkanskoga masiva, naše najbliže srodnike Srbe, koji su, koliko smo dosele mogli razabrati, prema nama zauzeli slični stav političke prevlasti, kao što su to nekada činili Mađjari.

² Vjekoslav Klaić: *Prirodni zemljopis Hrvatske. P[ro]učna knjižnica Matice Hrvatske 1878.* str. 18.

Glavno je, da su sva ova područja geopolitički jedinstvenija od našega narodnoga teritorija. Jer naš narodni teritorij sastoji od Slavonije i dijelova Hrvatske, koji su sastavni dio panonske ravnice, kojim se ali protežu zadnji ogranci alpinskoga sistema. Tako ove dvije pokrajine imaju prirodnu vezu sa alpskim masivom i panonskom ravnicom, što je i došlo do izraza u stoljetnim političkim vezama. Ne smije se previdjeti i činjenica, da su brdovite županije modruško-riječka i ličko-krbavska, ortografski posmatrane, prelaz od Alpa k balkansko-dinarskom gorskom sistemu. Nadalje moraju se ubrojiti među hrvatske zemlje i Bosna i Hercegovina, već po tome što Hrvati ondje sačinjavaju znatan dio urodjenoga pučanstva. Ove pako zemlje prikazuju silaznu stupnjevinu od centralno-balkanskoga gorskoga sklopa u panonsku ravnicu, te su prirodno otvorene etničkim, kulturnim i političkim utjecajima centralnoga Balkana. Konačno sastoje od Dalmacije, koja po Dinarskim Alpama hermetički zatvorena od svoga kontinentalnoga zaledja, a po svojoj izvanredno razvijenoj obali privlačeci neodoljivo slabo razvijenu protivnu obalu talijansku, prikazuje kroz stoljeća geopolitički otvorenu utjecajnu sferu za etničke, kulturne i gospodarske utjecaje Italije. Osim te geopolitičke nejedinstvenosti predleži i klimatska i privredna nejedinstvenost. Dijelovi panonske ravnice jesu čisto poljoprivredni teritorij sa jakim nagnućem k latifundijama, kompaktni ogranci Alpa su stočarska zemlja alpinskoga tipa, Bosna i Hercegovina su stočarska zemlja balkanskaoga tipa, a Dalmacija, u koliko nije stočarska, imade poljoprivredu sredozemnoga tipa, koja se osniva na kulturi loze, smokve i uljike. Tako vidimo, da je svaki od četiri velika susjedna jedinstvena područja kulturno, gospodarski i politički vršio najveći utjecaj na pojedine dijelove hrvatskoga teritorija, jer za taj utjecaj imade u geopolitičkom položaju dane uvjete za to. Geopolitička nejedinstvenost našega teritorija imala je za posljedicu ne samo kulturnu i gospodarsku, nego i etničku nejedinstvenost, jer su spomenute geopolitičke veze imale za posljedicu i raznolične narodne infiltracije, pak su predjeli alpskih ogranaka trpili znatnu njemačku etničku infiltraciju, panonska ravnica magjarsku infiltraciju, Bosna i Hercegovina srednje balkansku, nekada osmanlijsku, uz to do danas srpsku i ponešto arnautsku i cincarsku infiltraciju, a Dalmacija talijansku infiltraciju. Ovi stalni pritoci tuđe krvi još su produbljavali geopolitički uvjetovanu kulturnu i političku nejedinstvenost pojedinih dijelova hrvatskoga teritorija. Pošto smo geopolitički, a po tom kulturno, ekonomski i etnički nejedinstveni, nismo mogli održati ni naše političko jedinstvo. U IX. vijeku vladaju u Hrvatskoj Franci kao držaoci alpskoga masiva i od 1102. mijenjamo mi samo gospodare. Od 1102.-1148. vlada panonska ravnica (Ugarska). 1164.-1182. vlada balkanski masiv (vlada Bizantinska pod Komnenima). 1182.-1526. panonska ravnica (Magjari), dok od početka XV. vijeka dolazi Dalmacija na stoljeća u ruke Venezije, kao reprezentanta apeninske vlasti. Ali 1464. pada Bosna opet pod vlast gospodara balkanskoga masiva — Osmanlija, koji polako šire svoju vlast nad većim dijelom hrvatskoga teritorija, koji postaje bojištem, na kom unakrštavaju oružje Osmanlije, kao gospodari Balkanskoga masiva i kuća Habsburg, kao gospodar alpskoga masiva. Ovim posljednjima priključuju se godine 1527. oficijelno Hrvati, te s njihovom pomoći, dobiva vlast na alpskom masivu veći dio hrvatskoga teritorija u svoje ruke. 1699. (Karlovački mir) Hrvatsku i Slavoniju, 1812. Dalmaciju, 1878. Bosnu i Hercegovinu. Medjutim 1918. slomi se vlast gospodara alpskoga masiva, i Hrvati stupaju od svoje volje u vezu

sa Srbima, kao sadanjim gospodarima centralno-balkanskoga masiva. Ali Talijani, gospodari apeninskog poluotoka dobivaju dragocjene dijelove našega i slovenačkoga teritorija u svoje ruke, i mi ne vidimo, da su njihove aspiracije zasićene.

Tako razabiremo, da je cijela naša historija i naš sadanji politički položaj uvjetovan geopolitičkom prirodom i položajem našega narodnoga teritorija.

Šta je diktat našega geopolitičkoga položaja?

Kao što je sam taj položaj zamršen, nije ni taj diktat jednostavan, pa ga zato valjda ni hrvatski narod nije razumio.

Diktat glasi: Uslijed geopolitičke nejedinstvenosti vlastitoga teritorija i susjedstva četvero jedinstvenih teritorija, Hrvatima je mnogo teže sačuvati svoje političko jedinstvo i neodvisnost, nego ikojem drugom narodu u Evropi. Svoje političko jedinstvo moći će Hrvati očuvati samo u slučaju, ako budu politički, socijalno, gospodarski i kulturno bolje i jedinstvenije organizovani od naroda, koji ih okružuju i drže u vlasti spomenuta četiri velika, jedinstvena teritorija.

Pošto nismo razumjeli diktat našega geopolitičkoga položaja i nismo nikada nultarnjom snagom umjeli paralizovati nepovoljne utjecaje našega geopolitičkoga položaja, zato smo bili osudjeni, da budemo u politički podređenom položaju, kao što smo i danas.

Ali valja istaknuti, da je [u] tom pogledu geopolitički položaj protiv nas. Mi naime i u pogledu kulturnoga i ekonomskoga razvitka imademo geopolitičku prirodu protiv nas.

Mi Hrvati doduše imademo preko 600 kilometara morske obale i (osim Norveške), najrazvijenije obale u Evropi, koja je čitava u neospornom posjedu našega narodnoga elementa. Imamo dakle more, uvjet svakoga napretka kulturnoga i privrednoga, osnov razvitka i veličine svakoga naroda. Ali po nesreći, uz čitavu tu obalu pružila su se obalna gorja od Rijeke do Bara crnogorskoga, koja tu obalu neprohodnima gorama dijeli od kontinentalnoga zaledja. Prema tome ni jedna od velikih rijeka, kojima hrvatski teritorij obiluje, ne nosi svoje vode u Jadransko more. Sve naše rijeke teku u protivnom smjeru od prirodne težnje našega prometa na Jadransko more i nose svoje vode u daleko Crno more, koje leži izvan našega etničkoga i političkoga dohvata, i koja je povrh svega, prometno jedan čor-sokak, jer je zatvoreno ne samo prirodno Dardanelskim tjesnacem, nego i politički diplomatskim zatvorom toga tjesnaca. Priroda dakle nije u rijekama dala prirod[n]a pomagala za razvitak prometa na morfu, jer naše vode ne nose našu robu nego u more, koje za nas nema nikakvoga prometnoga znamenovanja. Geopolitička priroda uzela nam je ono što je dala svim drugim evropskim narodima, ali nije nam time uzela samo prirodno pomagalo prometa, pak time i privrede, blagostanja, civilizacije i kulture, nego nam je onemogućila i stvaranje velikih trgovačkih gradova, kao centara prometa, trgovine, blagostanja i kulture. Veliki naime trgovački gradovi postaju redovito na ušćima velikih rijeka, koje ih prirodno prometom spajaju sa njihovim kontinentalnim zaledjem. Tako je London nastao na ušću Themse, Antwerpen na ušću Šelde, Hamburg na ušću Labe, Bremen na ušću Wesere, Bordeaux na ušću Garonne, Marselj blizu ušća Rhone, Mleci blizu ušća Po-a. Pošto na našoj obali nema ušća velikih rijeka, nemamo kroz čitavu našu povijest ni većih prometnih i privrednih centara. Jedini grad zbilja velike prošlosti, po uzoru talijanskih republika, Dubrovnik, zahvaljuje svoju historičku ulogu blizomu ušću Neretve. Nu tu Neretva ne igra toliku ulogu kao direktno prometno sredstvo, jer ona je plovna samo par kilometara, nego kao jedini prirodni prodor i naravno olakšani put u kontinentalno zaledje obale, u Hercegovinu i Bosnu. Ali Dubrovnik leži daleko od narodnoga središta na periferiji našega narodnoga teritorija, nije već zato mogao igrati ulogu centra za narodni život. Po geopolitičkoj prirodi naše obale mogu dakle u gospodarskom pogledu igrati vidnu ulogu samo oni gradovi koji dobiju umjetnu vezu sa svojim zaledjem. Tako su se već u rimsko doba isticali na Adriatiku gradovi, koji su bili konačne točke velikih rimskih cesta, Drač, (via Egnatia), Salona (ceste iz cijele današnje Dalmacije) itd.

U istoj mjeri, kako su te ceste propadale i promet na njima zamirao, propali su i dotični gradovi. Izvrsnim cestama, Lujzinskom i Karolinskom, koje je nekad sagradila Austrija, zahvaljuje svoje podignuće Rijeka, slično i Senj preko Vratnika. Ali čim su nastupile željeznice s kojima cestovni promet nije mogao konkurirati, a Rijeka dobiva svoju željeznicu, propao je Senj, jer je Rijeka privukla sav promet na se.

Iz svega toga slijedi: Mi Hrvati nismo nikada imali ni na našoj obali ni u unutrašnjosti narodnoga središta, koje bi postalo najprije privrednim, a po tome onda i političkim središtem narodnoga razvitka, kako je to London postao za Englesku, a Mleci za sjeveroistočni dio apeninskoga poluostrva. Narodni centrom dobili smo mi

Hrvati tek sa Zagrebom, koji ali svoje znamenovanje ne dobiva po svom prometnom razvitku, nego samo po tome, što po svome zgodnome položaju nije nikada bio ni od jedne neprijateljske sile osvojen i uništen, pak je tako mogao sačuvati jednu neprekinutu crtu političkoga i kulturnoga razvitka od blizu hiljadu godina. Po tom svom političkom i kulturnom znamenovanju postao je Zagreb središtem, a ne po svomu trgovačkom i prometnom znamenovanju, koga do skora nije ni imao, jedno jer je po bivšoj austro-ugarskoj vlasti bio sprečavan u svomu razvitku, a drugo, jer prirodnih prometnih uvjeta nema, pošto prirodna prometna žila zagrebačka, rijeka Sava, uslijed prijenavedenih uzroka, prometno za Zagreb ništa ne znači. Svoj najnoviji prometni i trgovački razvitak zahvaljuje Zagreb samo svojoj kulturnoj visini kao i razmjerno dobro razvijenoj željezničkoj mreži, koju je još za vrijeme prijašnje vlasti dobio kao politički centrom jedne autonomne pokrajine.

Tu vidimo, da za sav naš teritorij, za obalu kao i za kopneno zaledje postoje isti nepovoljni geopolitički uvjeti, naime, da naš teritorij nema prirodnih uvjeta za povoljni i jedinstveni kulturni i prometni razvitak, pak da smo i u tome lošije situirani od drugih naroda u Evropi. Možda će se kome činiti čudno, ali je ipak gola isitna, da su Velebit i Dinara glavni krivci propasti hrvatskoga kraljevstva i čitave naše tužne političke prošlosti. Jer one su najvećem dijelu našega naroda zatvorile put na more, a time i put do ekonomskoga napretka, bogatstva i kulture. Situaciju pogoršavala je još dalje prije spomenuta geopolitička nejedinstvenost i rastrganost hrvatskoga narodnoga teritorija, koje su glavni krivci, da su centrifugalni elementi u Hrvata mogli spriječiti hrvatsko ekonomsko, kulturno pak time i političko narodno jedinstvo, a to tim lakše, što Hrvati do najnovijega doba nisu u opće imali svoga narodnoga centra, dakle ni žarišta svoga ekonomskoga, kulturnoga i političkoga života. I ova pojava, kako smo izložili, imala je svoj zadnji uzrok u geopolitičkoj prirodi hrvatskoga narodnoga teritorija.

Ako iz svega toga povučemo nužne zaključke, dobiti ćemo treći diktat geopolitičkoga položaja, koji glasi: Samo intenzivnom njegovom prometnih tehničkih sredstava — poglavito cesta i željeznica mogu Hrvati ekonomski unaprediti svoj narodni teritorij. Oni dakle moraju sa što više i sa što racionalnijim i promišljenijim cestovnim i željezničkim vezama povezati glavne točke svoje spružene obale od rijeke do Bara crnogorskoga sa njihovim kontinentalnim zaledjem, jer samo tako mogu savladati zapreke, koje im je u pogledu gospodarskoga razvitka postavila geopolitička priroda njihova narodnoga teritorija. A po unutarnjoj vezi, koja postoji između ekonomskoga i političkoga te kulturnoga razvitka, oni samo tim putem mogu racionalno udovoljiti i onim diktatima, koje smo na prvom i drugom mjestu spomenuli.

(*Kroacija*, Zagreb, 1924., br. 1, 6-9.)